

י ה ו ש ע .

- ה י"א. מעבור הארץ. מתבואת הארץ. תרגום דגן - עכורא.
- ו ד'. שבעה שופרות היו בל"ס. אמר התרגום שבעה שופריא דקרן דכרא, ובדברי רבותינו (ריה כ"ו): מאי משמע דהאי יוכל לישנא דרכרא הוא, דתניא אמר ר' עקיבא: כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יוכלא.
- ז ח'. השברים. אפשר שכך קראו אחר כך את המקום בשם הזה מפני ששם נשברו.
- ט י"ד. ויקחו האנשים מצידם. ויקח מלשון לקח. כלומר שהיתה להם ראייה מיובש צידם והאמינום.
- י י"ט. וזנבתם אותם. הכריתום עד כלה.
- יג ב'. גלילות הפלשתים. פרשו בו שכונות. ואמר התרגום בגלילות הפלשתים וכל גלילות פלשת (יואל ד' ד') תחומי פלשתאי. אך בגלילות הירדן (הושע כ"ב י') תרגום לגלילי ירדנא. וכן אמר באל הגלילה הקדמונה (יחזקאל מ"ז ה') בגלילא מדינחא. ואמר בויצא אל גלילות אשר נכח מעלה אדמים (הושע י"ח י"ז) - ונפק לגלנלא. והפריש ביניהם כאשר תראה, והלך בזה אחר המלה העברית באמרה: ועבר הגבול דבירה מעמק עכור וצפונה פנה אל הגלנל אשר נוכח למעלה אדמינ, והוא הוא, ר"ל כי המקום אשר נקרא בזה גלנל הוא אשר נאמר עליו בפסוק האחר אל גלילות.

יד ח. המסיו. ר' יהודה (חיוג) אמר כי הוא על דרך הארמית: אשתיו חמרא (דניאל ה' ד') ור' יונה מפרש כאופן אחר, ע' סה"ש 267.

טז כ. מן השוון הפונה נגבה. ר"ל מן ההר וכן אמר התרגום מן כיפא. ומנהג העברים בזה הוא מנהג ערב באמרו: אנף מן אלג'בל, פירושו אנף מן ההר.

יז יד. עד אשר עד כה. ער' הראשון אין לו טעם. ובמקרא מזה הרבה מאד. **יז** ויבא אף. מענין הבחירה והכרירה. - אף לך הר אפרים. קרוב להיות מענין הצרות והצוק, כאלו אמר כי צר לך הר אפרים, כלומר אם יצר לך הר אפרים עלה לך היערה. ובאור הענין כלו: הם אמרו לו: מדוע נתת לי גורל אחר וחבל אחר, ואנו עם רב? והשיבו: אם עם רב אתה עלה לך היערה. והנידו לו, כי זה נמנע מהם מפני חוקת אנשי המקום ההוא, והוא אמרו: לא ימצא לנו ההר ורכב ברזל ככל הכנעני. והשיב אותם על דברם הראשון והשני באמרו: א) עם רב אתה, וב) וכח גדול לך. ואחרי כן הביא על מאמר עם רב אתה, לא יהיה לך גורל אחר, כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו והיה לך תוצאותיו (שם י"ז י"ח), והביא על אמרו: וכח גדול לך, ולפיכך אני בטוח) כי תוריש את הכנעני (שם) אבל אמרו: כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו כי חזק הוא (שם), ענינו אע"פ שרכב ברזל לו ואע"פ שהוא חזק, ככל זאת תוריש את הכנעני. וזהו על דרך כי עם קשה ערף הוא, ככל זאת תסלח להם (שמות ל"ד ט').

טח וי"ג. וישו שוט. מענין שוט, ונכפלה המית, כמו שנכפלה הכף במלת בתוככי (תהי קמיו י"ט).

שׁוֹפְטִים

א ח. ואת העיר שלחו באש. זהו מן ההפך: ואת האש שלחו בעיר וכן שלחו באש מקדשך (תהי ע"ד ז').

ב ג. לצדים. למצודות. משרש צוד, והדגש בדי תמורת עין הפעל. **ג** ו. עד לבוא חמת. אפשר היה לומר מהר בעל חרמון עד חמת, ואפשר היה לומר מהר בעל חרמון לבוא חמת, אלא שהעברים נוהגים לפעמים לחבר בשני משרתים שהם בענין, עד לבוא. ולפעמים מסתפק במשרת אחד כמו עד בואך עזה (שם ו' ד') ולפעמים כלמיד בלכד, כמו אשר נטה לשבת ער (במדבר כ"א ט"ו).

ד טז. נמד. יש אומרים שהוא זרת. ואמר בו התרגום נרמידה, והיא אמה. **ז** כ. בעלית המקרה. נקראה כן משום קרירות האויר בה בקיץ. לא שהיו יושבים בה בזמן הקור בעבור חמה, כמיש יושב בית החרף (ירמי' ל"ו כ"ב). ועל הענין הזה נטה התרגום באמרו בעלית בית קייטא ריליה, וזהו דומה למה שאומרים הערב לעליה, מקונתו, נזרת מן הרוח. **כ** כ"ב. הפרשדונה. ראוי להיות מקום ידוע, אבל התרגום נהג בו מנהג פרש ושם הרלית נוספת ואמרו ונמק אוכלא שטיך.

- ג. כִּי־הִמְסִדְרוּנָהּ . מִקּוֹם לִישִׁיבַת מַעֲרֻכּוֹת הָאֲנָשִׁים (מִלְשׁוֹן סֹדֵר) בְּאַרְמוֹן הַמֶּלֶךְ . וְהִתְרַגְּמוּ אִמְרָ בּוֹ לֹא־כִסְדָּרָא מִן הָעִינִן הַזֶּה , אֵעָפַ שְׁאִינֵנוּ מִן הַלְשׁוֹן הַזֶּה .
- ד. כִּי־אֵלֵינוּ מִלְמַד הַבְּקָרָה . הַמְקַלְ שְׁתּוֹקְעִין בּוֹ הַבְּרִיל שְׁמִכְשִׁינִין בּוֹ הַבְּקָרָה בַּעַת הַמַּחֲרָשָׁה וּבַעַת מַשְׂכֵּם אֶת הָעֵגְלוֹת , מִפְּנֵי שְׁמוּרִים אוֹתוֹ בּוֹ אֶת הַדֶּרֶךְ וּמִיִּשְׂרִים אוֹתוֹ בּוֹ לְחֵרוֹשׁ (וְעַיִן בְּאוּרוֹ לְשִׂיא יִיג כִּיא) .
- ה. ז . פִּרְזוֹן . הֵם עָרֵי הַמִּישׁוֹר שְׁאִין לָהֶם לֹא מִבְּצֵר וְלֹא חוּמָה .
- ו. יִג . יִרְדְּ שְׂרִיד . וְכֵן וּמְלָכִים יִקְךְ (יִשְׁעִי מִיא בִי) . טוֹב בְּעִינֵי מַה שְׁאִמְרַת הַתְּרַגְּמוֹם בּוּמְלָכִים יִרְדְּ-וּמְלָכִין תְּבִיר . וְכֵן יִרְדְּ שְׂרִיד - יִשְׁבוּר הַשְּׂרִיד לְאִדְרִי עִם , הִי יִרְדְּ לִי - יִשְׁבוּר בְּנִבְרוּיִם , וְכֵן לְרֵד לְפָנָיו גּוֹיִם (יִשְׁעִי מִיה אֵי) . וְכֵן יִרְדְּנָה (אִיכָה אֵי יִג) .
- ז. יִד . שְׂקֵשׁ בְּעַמְלָק . כְּלוֹמַר שְׂרוּשָׁם (עַקְרָם מִן הַשְּׂרָשׁ) לְעַמְלָק . שְׂרָשָׁם מִקּוֹר עַל מִשְׁקַל כְּתַפְשָׁם כִּךְ בְּכַף (יַחְזִיקִי כִּיט ז') וְזֶה הָעִינִן הַפֶּךְ עִינִן וְתִשְׂרָשׁ שְׂרָשִׁיה (תְּהִי פִי י') ; וְהַמְלָחָה הַזֹּאת עַל בְּנֵי הַקָּל .
- ח. טו . שְׁלַח בְּרַגְלֵי . כְּלוֹמַר עִם חֵיל הַרְגְּלֵי - גְּדוֹלִים חֲקָקִי לִבִּי עִינֵנו גְּדוֹלֵי הַרְעוֹת אוֹ עֲצוּמֵי הַנַּפְשׁוֹת .
- ט. יז . וְעַל מַפְרָצֵינוּ יִשְׁכֵּן . רּוּצָה הַמְקוֹם שֶׁהַמִּים נִגְרִים כֹּהֵם , כְּלוֹמַר הַנְּהַרוֹת .
- י. יח . בְּצַע כֶּסֶף . כְּקַע כֶּסֶף אוֹ חֵיבַת כֶּסֶף , דּוּמָה לְשֵׁ הַתְּרַגְּמוֹם בַּפְּתוֹת אוֹתָהּ פְּתִים (וַיִּקְרָא בִי ו') בִּיצַע יִתִּיה בִּיצַעוֹיִן . וְהִיא נִם דּוּמָה לְשֵׁ הָעֵרֶב ; בְּצַעְתִּי הַדְּבַר הַהוּא , כְּלוֹמַר בְּקַעְתִּי .
- יא . יג . גִּרְפִּים . כְּלוֹמַר מְשָׁכֵם , מְדַבְּרֵי רֹדֵל (מִשְׁנַה פְּסָחִים דִּי ז') ; גּוֹרְפִין תַּחַת רְגְלֵי הַבְּהֵמָה . וַיֹּאמֶר לְכֹלֵי שְׁגוֹרְפִין בּוֹ הַטִּט מִגְּרַפָּה .
- יב . יז . אִזְהַלְמוּ עַקְבֵי סוּסִים . הוּא אוֹמֵר שֶׁבְּנַחֲלֵי קִישׁוֹן דְּרַכְתִּים כְּעוֹן , בַּעַת שֶׁהֲלָמוּ עַקְבֵי סוּסֵיהֶם מִדְּהַרוֹת אִבְרִיּוֹ בְּמִנוּסָה וּנְפִלָם מֵעֲלֵיהֶם . הֲלָמוּ - כְּלָתִי מֵתַעֲבֵר , בְּעִינֵי נְהַלְמוּ .
- יג . כה . כֶּסֶף אֲדִירִים . וְכֵן מְלוֹא הַסֶּפֶל מִיַּם (שֶׁם ו' לִיח) אִמְרָ בּוֹ הַתְּרַגְּמוֹם מְלֵי לְקִנָּא דְּמִיא . וְרֵאִיתִי בְּפִירוֹשׁ לְקִנָּא דְּמִיא מִן תַּלְמוּד שַׁבַּת דָּף יִח לְרַב שְׂרִירָא נְאוּן זִיל ; חֶמֶת הַמִּים , וְהוּא כְּלֵי עוֹר שְׁעוֹשִׂין אוֹתוֹ לְמִים .
- יד . כז . וּמַחְצָה וְחֶלְפָה רִקְתוּ . הִיחַד עֵבֶר בְּרַקְתוּ (מִשׁוּם הַשְּׁפַעַת הַפַּעַל וּמַחְצָה (יַעַל) בֹּא הַפַּעַל וְחֶלְפָה בְּמִקּוֹם חֶלְפָה . הַמְלָקָט) .
- טו . כח . וְתִיבֵב . עַל יוֹם תְּרוּעָה (בְּמַדְבֵּר כִּיט א') אוֹמֵר הַתְּרַגְּמוֹם יוֹם יִכְבָּא .
- טז . ל . רַחֵם רַחֲמֵתִים . עֲלָמָה וְשִׁתִּי עֲלָמוֹת .
- יז . צ . הַמְנַהֲרוֹת . אִמְרָ בּוֹ הַתְּרַגְּמוֹם יֵת טַטְמוּרִיאָתָה . וַיִּכְשֵׁר בְּעִינֵי לַחֲיוֹת פְּרוֹשׁוֹ מְעָפוֹת , וְהֵן נִכְנוּת לְצַפּוֹת מֵהֵן וְלֶחְשִׂיא כֵהֵן מִשׁוּאוֹת לְהוֹדֵר מִפְּנֵי הָאוֹיְבִים הַבָּאִים עַל הָעִיר (מִנְהַרוֹת מֵלִי וְנִהוּרָא , דְּנִיאֵל בִּי כִיכ) .
- יח . יא . תַּחַת הָאֵלֶּה . בְּלִשׁוֹן עֵרַבִי כֵטִם וְכֵן הַתְּרַגְּמוֹם אוֹמֵר כּוּטַמָּא (עַיִן יִשְׁעִיה אֵי לִי וּבַתְּרַגְּמוֹם שֶׁם) .
- יט . כה . וּפֶר הַשְּׂנֵי שְׁבַע שְׁנִים . עִינֵנו אֲצִלֵּי אֲשֶׁר הוּא . מֵהַבְּטָן הַשְּׂנֵי , וְהוּא יוֹחַד הַשּׁוֹב מֵאֲשֶׁר לְפָנָיו וּמֵאֲשֶׁר לְאַחֲרָיו .

- ג. וַיִּצְפֹּר . יסוכ. השם צפירה, כמו ולצפירת תפארה (ישעי' כ"ח ה'), היא המצנפת שסוכבין על הראשי. וזה דומה למה שאמרו במשנה (מ' כלים מ"ז ג'): הקופה משנעשית שתי צפירות לרוחב שלה, כלומר שני סוכבין.
- יד. אִישׁ יִשְׂרָאֵל - החשוב והנכבד בישראל. וכן בשי' כ"ו מ"ו.
- יח. אִיפֹה הַאֲנָשִׁים . מתוך התשובה אפשר להבין שהשאלה איפה היא כמו איכה.
- יא. וּפְיֹלָנוּשׁוּ . פילנש היא אָקָה המיוחדת למטה, כמיש: בן אמתו (שם מ' י"ח); אבל האמה שאינה מיוחדת למטה לא נקראה פילנש. ויתכן שפילנש תהיה גם אמה עבריה.
- יב. וַיִּקְבֹּר בַּקְּבֹר יוֹאֵשׁ אֲבִיו בַּעֲפֶרְהָ אֲבִי הַעֲזָרִי . המשפט: ויקבר בקבר יואש אביו אבי העזריה בעפרה.
- יג. הַחֲדַלְתִּי אֶת דְּשֵׁנִי . הפעל החדלתי בלתי מתעבר ושעורו החדלתי מן דשני, וכן להלן החדלתי את מתקי - מן מתקי; את תירושי מן תירושי.
- יד. טָבֹר הָאָרֶץ . המקום הנכונה שבה. ולזה רמז התרגום תוקפא דארעא (ובל' רו"ל הטבור הוא השרר באמרם (נדה ל"א): טבורו פתוח). והראיה על זה אמרו: הנה עם יורד מראשי ההרים (שם שם ל"ו) הוא כאמרו יורדים מעם טבור הארץ.
- יז. צָרִיחַ . בנין נכונה, ובערבי צרה. והקבוץ - ובצריחים (שי' י"ג ו') כלומר כמבצרים חזקים, כמיש (שם): ובמלעים ובצריחים.
- יח. שוֹכֵת . סעיף עצים, וכמוהו במשנה (מכשירין א' ג') או שבה. ותרגום חרש מצל (יחזק' ל"א ג'): וסוכיה מטלן. ותרגום בסעפיה פוריה (ישעי' י"ז ו') בשוכהא מדרה. - הקרדמות. הן המרות.
- יא. בֵּן אִשָּׁה זֹנֶה . בן אשה נכריה. וראיה ע"ז אמרם כי בן אשה אחרת אתה (שם י"א ב'), והתרגום אמר ברחב הוונה פונדקיתא.
- יב. וַיִּרְדְּתִי עַל הַהָרִים . ואשוט על ההרים, כמו: כבהמה בכקעה תרד (ישעי' ס"ג י"ד), כדברי התרגום: כבעירא די במישרא מדברא. וע' באורו לשי' כ"ד כ"ג.
- יג. וְהוּא פִּלְאִי . כלומר והוא נכרל ונפרש, כלומר והוא שהדבר נפרש והענין נפרד. ואין החפץ כאמרו והוא פלא. על השם הנזכר קודם, ר"ל מאמר מנוח. מי שמך, כאשר חושבים אנשים, אך החפץ בו - הענין והרבר הנסתר, ואין פנים להיות פלאי מענין עשה פלא, כי לא תקום טענתו בהעלם שמו, כהיותו גדול ומופלא, והמנע מה שיהיה כדעתו מכיבודו בפירדתו פרידה נמורה. ויכשר בעיני להיות מהשרש הזה ומהענין הזה באמרם בכנוי פלני (רות ד' א'), וענינו המלה אשר יפריש בה בין איש לוולתו, והנן בה נוספת כמו באלמוני (שם) (ועקרו, פל"י).
- יד. וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי . היה צריך להיות כיום השביעי? (ע' כס' רקמה 180 חקירה ארוכה בענין זה ולא חשתי להעתיקה מפני שסוף סוף נשאר הדבר בתיקו. המל"ט).
- יח. חֲרָשֵׁתִים . היותם עמה בסוד. ויתכן שיהיה בדרך העברה מל' ולחרוש

חרישו (שיא ח' ייב), ואפשר ג'כ; התיעצתם עמה (ע' שופטים מ"ז ב').

ז. א מ ת ע ש ון כ ז א ת כ י א מ נ ק מ ת י כ כ מ . ר ל א מ א ש קו מ
 כ י א מ נ ק מ ת י כ כ מ .

ח. שוֹק עַל יָרֵךְ . הִתְרַגַּם אֹמֵר; וּמֵחַא יִתְהוֹן פֶּרֶשֶׁן עִם גִּלְגָּאִין .

ב. לַעֲזוֹתִים לֵאמֹר . כְּלוֹמֵר וַיִּוֹגֵד לַעֲזוֹתִים לֵאמֹר .

י. עֵרֶךְ כְּנֹדִים . אָמַר בּו הִתְרַגַּם זֶנֶג לְבוּשִׁין . וְאִפְשֵׁר שִׁיִּסְבּוֹל הַלְשׁוֹן
 וְהַעֲנִין שִׁיְהִיָּה יוֹתֵר מוֹזֵג , אֲבָל כֹּל מֵה שִׁיִּצְטָרֵךְ אֵלָיו הָאָדָם מִן הַכְּסוּת .

כ. וַיִּשְׁאֲלוּ וַנְּו' - וַפְּנַחֵם וַנְּו' - לֵאמֹר הָאוֹסִיף וַנְּו' . הַסֵּדֵר הוּא;
 וַיִּשְׁאֲלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּה' לֵאמֹר הָאוֹסִיף עוֹד לַצֵּאת לְמַלְחָמָה . וַפְּנַחֵם בֶּן
 אֲלַעָזָר וַנְּו' נִקְרָה בּו (כְּלוֹמֵר מֵאֵמֶר הַמוֹסֵגֵר) .

ל. מִמַּעֲרָה גִבְעָה . רֹצֵחַ מַעֲבֵד גִּבְעָה , כְּלוֹמֵר מִצַּד הַגִּבְעָה , כְּמִישׁ; כְּחוֹכִים מִשְׁנֵי
 עִבְרֵיהֶם (שְׁמוֹת לִיב מו'ז) כְּלוֹמֵר מִשְׁנֵי צַדְדֵיהֶם . וְהוּא מִמַּעֲרָה נֹסֶפֶת . ע'
 בְּאוּרוֹ לְמַלְחָת כַּמַּעַר (מִיא ו' ל') .

ל. הֵרַב לַהֲעֵלוֹתָם מִשְׁאֵת הָעֵשֶׂן . אֹמֵר כִּי מוֹעֵד יִשְׂרָאֵל עִם הָאוֹרֵב
 הִיָּה עַת עֹלוֹת רַב עֵשֶׂן הַמִּשְׁאֵת .

מ. עֲלָה כְּלִיִּם הָעִיר - עֲלָה עֵשֶׂן כֹּל הָעִיר .

מ. כִּתְרוּ אֶת בְּנִימִין . כִּתְרוּ מִלִּי כִתֵּר לִי זְעִיר (אִיּוֹב ל"ו ב'), כְּלוֹמֵר לֹא הָאִיצוּ
 לְדַרוֹף אַחֲרָיו מִפְּנֵי שְׂבַטְהוּ עַל הָאוֹיֵב . וּמִפְּנֵי שֶׁהֲעֲנִין הוּא עֵמוֹק וְרֵאִיתִי אוֹתוֹ
 קִשָּׁה עַל אֲנָשִׁים רַבִּים , רֵאִיתִי לְפָרְשׁוֹ לָךְ , וְאֹמֵר , כִּי הַכְּתוּב זָכַר תְּחִלָּה מִנְּפֵת
 בְּנִימִן בְּכֹלֵךְ , כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר; וַיִּגַּף יְיָ אֶת בְּנִימִין לְבְנֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁחִיתוּ בְנֵי
 יִשְׂרָאֵל כְּבְנִימִין בְּיוֹם הַהוּא עֶשְׂרִים וְחַמְשָׁה אֶלֶף וְאַחַד אִישׁ כֹּל אֶלֶף שֶׁלֶף
 חָרַב וַיִּרְאוּ בְנֵי בְּנִימִין כִּי נִגְפוּ וַיִּתְּנוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל מְקוֹם לְבְנִימִין כִּי בִטְחוּ אֵל
 הָאֹרֵב אֲשֶׁר שָׂמוּ עַל הַגִּבְעָה (שֵׁם כ' ל"ה) . רֹצֵחַ בְּאֵמְרוֹ וַיִּתְּנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
 מְקוֹם , שֶׁהִרְחִיבוּ לָהֶם וְהִנְחִיחֻם לְבָרַח , מִפְּנֵי מִכְּטָחָם בְּאוֹרֵב . וְאַחַר שֶׁסָּפַר אֶת
 זֶה בְּכֹלֵךְ שֶׁב לְפָרוֹט הָעֵנִין וְאָמַר (שֵׁם כ" ל"ט); וַיִּהְפֹּךְ אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּמַלְחָמָה
 וּבְנִימִין הִחֵל לַהֲכוֹת חַלְלִים בְּאִישׁ יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁלְּשִׁים אִישׁ , כִּי אִמְרוּ אַךְ נִגְוֵף
 נִגַּף הוּא לְפָנֵינוּ בְּמַלְחָמָה הָרֵאשׁוֹנָה , וְהַמִּשְׁאֵת הִחֵלָּה לַעֲלוֹת מִן הָעִיר עֲמוּד
 עֵשֶׂן וַיִּפֵּן בְּנִימִין אַחֲרָיו וְהִנֵּה עֲלָה כְּלִיִּם הָעִיר הַשְּׂמִימָה וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הִפֵּךְ
 וַיִּכְהַל אִישׁ בְּנִימִין כִּי רָאָה כִּי נִנְעָה עֲלָיו הָרֵעָה , וַיִּפְּנוּ לְפָנֵי אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֵל
 דֶּרֶךְ הַמַּדְבָּר וְהַמַּלְחָמָה הִרְבִּיקְתָּהּ וְאֲשֶׁר מֵהָעָרִים מִשְׁחִיתִים אוֹתוֹ כְּתוּבוֹ כִּתְרוּ
 אֶת בְּנִימִין הִרְדִּיפוּהוּ מִנּוּחָה הִרְדִּיכוּהוּ עַד נִכַח הַגִּבְעָה מִמּוֹרֵחַ שֶׁמֶשׁ . וְאִמְרוּ
 הִנֵּה כִּתְרוּ אֶת בְּנִימִין הוּא מֵה שֶׁאֵמַר תְּחִלָּתוֹ; וַיִּתְּנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מְקוֹם לְבְנִימִין
 וְעֵנִין הִרְדִּיפוּהוּ שֶׁרַדְפוּם מֵרְחוֹק וְעֵנִין , מִנּוּחָה הִרְדִּיכוּהוּ הִלְכּוּ אַחֲרֵיהֶם לֵאמֹר
 מִכְּלֵי חַמּוֹן; וְעֹלֵת זֶה כִּי בִטְחוּ אֵל הָאֹרֵב . וְכֹל זֶה רֵאִיָּה עַל כִּי כִתְרוּ אֶת
 בְּנִימִין הִרְפוּ לוֹ וְהַמְתִּינוּ לוֹ מִן כִּתֵּר לִי זְעִיר וְאַחֲוֵךְ , הוּא דוֹמָה לְתִרְגוֹם וְאֵל
 זְרוּעֵי יִיחָלָן (יִשְׁעִיָּה נ"א ה') וְלִתְקוּף דָּרַע גְּבוּרָתִי יִכְתְּרוֹן , וְכֹאֲלָן אֵמַר הוֹחִיל
 לִי מַעֲטָ אוֹ יִחַל לִי מַעֲטָ כִּמוֹ יִחַל יִשְׂרָאֵל אֵל יְיָ (תְּהִלִּים קל"ז) אֲשֶׁר הוּא
 צוּוֹי וְכֹאֲלוֹ בֶּן אֵמֶר הוֹחִילֹ לְבְנִימִין אוֹ יִחַלֹ לְבְנִימִין , כִּמוֹ וַיִּחַלֹּ כַּמַּטָּר לִי
 (אִיּוֹב כ"ט כ"ג) אֲשֶׁר הוּא פּוֹעֵל חוֹלֶף וְזֶה מְבוֹאֵר . וְאַחַר כֵּךְ פָּרַט הַחֲמִשָּׁה

ועשרים אלף זאמר, ויפלו מבנימין שמנה עשר אלף איש ואחר כך אמר ויעוללוהו במסילות חמשת אלפים איש וירבקו אחריו עד נרעם ויכו ממנו אלפים איש, אלא שבין הכלל והפרט מאה איש, לפי מה שנוהגים בו העברים מן החסור והקצור (וכל שכן במספרים).

שמואל א.

- א** ה' מנה אחת אפים . מנה חשובה גדולה (וכן דעת התרגום).
- טז** . מרב שיחי וכעסי . בכל מקום כעסי (כשין או כסמך) פירושו חרון אף, ואולם כאן פירושו מכאוב וצער, וכן באיוב ו' ב' לו שקל ישקל כעשי.
- כב** . עד ינמל הנער . הפעל נמל פעמים בא על נמר היניקה (בראשית כ"א ח') ופעמים על הגדול לאחר השלמת היניקה, כמו כאן, וכן שבי עד נמלך אותו (שיא א' כינ).
- כג** . אך יקם ה' דברו . אשאל מאת האלהים שיקם דברו, כלומר דבר שמואל, כי מנהג העברים שיתפללו בפעלים העתידים כאמרם: יחי המלך (שם י' כ"ד). וזה מפני שאחרו להביא את שמואל עד שיגדל.
- נ** . אל תרבו תדברו גבוהה . כלומר אל תרבו לדבר גבוהה.
- ח** . מצקי ארץ . עמודי ארץ, כמו מצוק מצפון (שם י"ד ח'), משקלי פעול, ופירושו עומד כמו עמוד.
- יג** . והמזלנ שלש השנים . הוא כלי שנושאים בו הבשר מן הקדרה. יש לו שנים מעוקמות.
- טז** . קטר יקטירונו כיוס . כלומר בראשונה.
- כז** . הננלה . היא זו לקיים הדבר ולאמתו, וכן הבי נככר (שיב כינ י"ט).
- ל** . צר מעון . (שונא המקדש). צר מעוני ומשכני.
- לג** . וסאדיב . משפמו להיות ולהאדיב, ע"מ ולהכחיד ולהשמיד, והעתקה תנועת ההא אל הלאמר, כמו לשמיד מעזניה (ישעי' כינ י"א).
- נ** . טרם ידע את ה' וטרם יגלה אליו דבר ה' . פירושו שמואל לא התודע אל ה', ולא נגלה אליו ה', ר"ל כשאירע לו זה, וההרחקה הזאת לאמתלא לו כעבור שלא הרגיש לשון הנבואה. ולא יתכן לפרשו קודם שידע את ה' כי לא נאמר אלא אחרי אמרו ויקרא ה' אל שמואל ויאמר הנני וירץ אל עמי ויאמר ונו' ויוסף ה' קרוא עוד שמואל. ואחיב אמר ושמואל טרם ידע את ה', נתן אמתלא למה שקדם זכרו, ואילו היה נאמר זה אחר זכרו ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב (שם נ' ג'), היה אפשר לפרש בו קודם שידע את ה' קראו ה' ואמר כך וכך, אבל עתה לא יתכן להיות כי אם הרחקה על דרך אמתלא, וכמהוה הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י' ז').
- כ"א-ד** . ויהי דבר שמואל כל ישראל . כלומר ענינו ואמונת נבואתו נגלה אצל כל ישראל, כמו שנאמר: וידע כל ישראל מן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא לה'. ושנה הענין הוה באמרו: ויהי דבר שמואל

לכל ישראל בעבור ששנה ענין נבואתו באמרו: ויוסף ה', להראה בשלה כי נגלה ה' אל שמואל בשלה בדבר ה'. עיב אמר אחיכו: ויהי דבר שמואל לכל ישראל, כלומר שפשטו זכרו ונודע שמו. ואחיב התחיל בענין אחר: ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה.

ד י"ח מ פ ר ק ת ו . אפשר שנקראה כן מפני שחוליותיה נפרדות זו מזו וכאלו הוא עצם שכור, נפרדים חלקיו קצתם מקצתם.

ז ט' ו י ש ת ר ו ל ה מ ט ח ו ר י מ . ר"ל שהטחורים היו בפנים.
 ח י"ח א ב ל ה ג ד ו ל ה . הטוב כמה שיאמר בו בעיני הוא מה שאמר התרגום באכל מחולה (שופטים ז' כ"ב), כי בכל מקום שיפול מתרגם בו מישר מחולה, ומישר בארמית הוא עמק בלשון עברית, או אילון, כאשר נאמר עם אילון מוצב (שם ט' ז') וכאלוני ממרא (בר' י"ח א'), וכאלו אמר ועד עמק הגדולה, רק התרגום אמר בו (כאן) ענין אחר ואיננו מסכים לדעתי.

ט ב' ו י נ ה ו . קרוב בעיני שיהיה מתרגום ונקוו אליה כל הגוים (ירמ' ג' י"ז) - ויתנהון למפלח בה כל עממיא. כלומר התקצבו והתחברו לעבודת אלהים.

י כ"ד ו י ר מ ה ט ב ח א ת ה ש ו ק . כלומר הוציאה והכיניה וכמוה: ויאמר הרם לך (מיב ז' ז').

י"ז כ"ז ו י ה י כ מ ח ר י ש . כשותק, שאינו מרגיש לדבריהם, כמו: יחריש באהבתו (צפני' ג' י"ז), שפירושו יעבור על פשעך מאהבתו אותך. ודומה למיש: אני מחשה ומעולם (ישעי' נ"ב י"א), כלומר אעבור על עניך ואשתוק עליו.

יא ט' ל א י ש י כ ש ג ל ע ד . שעורו לאנשי יבש גלעד.
 ו' א ש ר ע ש ה . כלומר אשר בחר.

י"א ב ד נ - ב נ ד נ . הוא שמשון.
 י"ו ו ה י ת ה י ד ה' ב כ מ ו כ א ב ו ת י כ מ . הכונה היא ובמלככם, כי המלך הוא אבי העם.

י"ג ו' ב מ ע ר ו ת ו ב ח ו ח י מ . הוא שם משמות המקומות אשר נבצרים שם כמו מערית, וכמו שאמר התרגום כמערתא ובמצובתא. ויתכן שיהיה מן הענין הזה: וילכדו את מנשה בחתים (דהיב' ל"ג י"א), כלומר במקומות האל אשר נחבא שם, כמו: מן החורים אשר יתחבאו שם (שיא' י"ד י"א).

י"ד כ' מ ק כ ש ת ו - מ ק כ ש ת ו . הראשונה - המחרשה שתורשין בה, ועל השניה אמר התרגום עשפיה, ומצאתי לרבונו האי ז"ל בפירוש המשנה (כלים י"ג ח'): קרדום שנפל עושפו - הוא העורף אשר לעמת חודו (וע' באורו לשמות כיח י"א).

י"ה כ"א ו ל ה צ י ב ה ד ר ב נ . פירש רב שרירא גאון: דרבן כמו מחט נסה שנותנין אותו במלמד הבקר בשעת חרישה, שכל זמן שהוא הולך נכחו במעגלותיו אינו מכאיב, וכל זמן שהוא מתעקם, נכנס בכשרו ומכאיבו, נמצא קבון לתלמיו. ובלשון התלמוד פרשא (ביט פ"ג) וכל' ישמעאל קודין אותו בככל מהמאו.

י"ז ט"ו ה מ צ ב ו ה מ ש ח י ת . הנציבים כמערכה והיוצאים להשחית.
 כ"ו ב י ע ר ת ה ד ב ש . הרפום של שעה אשר בו הדבש. וכן אמר התרגום

בקניא דדובשא.

יך ליד. ושחטתם בזה. כלומר הקה. ולרבותנו בו מאמר אחר (חולין י"ז), והם היודעים האמת.

ליה. אתו החל לבנות מזבח לה'. שעורו: אותו מזבח החל לבנות לה'. וצריך אתה לדעת, כי כבר נעשה במכמש קודם זה מזבח, בעבור אמרו: ויאמר שאול הגישו אלי העולה והשלמים (שם י"ג ט'), כי לא היה מכמש מקום שהיה בו מזבח, ואמרו אם בן: אותו החל לבנות מזבח איננו רוצה בו כי אם לכמו הענין הזה בלבד, כי המזבח אשר נבנה במכמש היה צוללת הענין הזה, ר"ל להעצר על האויב, אבל המזבח הזה היה בעבור מה שאומר ולא תחטאו לה' לאכל על הדם (שם י"ד ל"ד).

מן ב. שם לו בדרך. כנוי למלחמה, כמו: וישמו על העיר (מ"א כ"י י"ב) וכמיש: שות שחו השערה (ישעי' כ"ב ז').

ד. ויפקדם בטללים. שם מקום, וההודעה בה (כלומר הפתיח שתחת הבית במקום היא הידועה) עדות היא שזהו שם המקום וכמוהו: וזבח וצלמנע בקרקר (שופטים ח' י').

י"ב. והנה מציב לו יד. המערכה והמשמרה (נ"א: והממשלה).

כ"ז. ויחזק בכנף מעילו ויקרע. הכנוי אשר בו יחזקו שב אל שאול הרחוק לא אל שמואל הקרוב. ואלו היה הפעל לשמואל, כאשר חושבים אנשים שנושאים אותו כמו מעשי אחיה השילוני, היה אומר, ויקרעהו, כאשר אמר באהיה: ויקרעה (מ"א י"א ל'), בעבור שהיה המעשה בכונה ממנו. והענין הגה בהפך זה, והוא כאשר פנה שמואל לכתב מאת שאול, החזיק שאול בכנף מעילו (שם שמואל) ונקרע בלי כונה ממנו. ועל אמר, ויקרע, והוא לשון נפעל, והפועל למעיל עצמו על דרך כל נפעל.

כ"ט. וגם נצח ישראל. כחם ועזם. ר"ל הכורא ית, וכמוהו: אבר נצחי (ירמי' ט"ז י"ח), וכן ואוריד לארץ נצחם (ישעי' ס"ג ו') ויו נצחם על בנדי (שם ס"ג ג') - דמס, כי בו יהיה הכח והחיים. ואינני נמנע מלפרש, אבר נצחי - תקותי, כמו ותוחלתי מה; ולו גם בנצח ישראל מענין מקוה ישראל ה' (ירמי' י"ד ח').

ל"ג. וישם ק. בקעו בתרב, ותרנמו: ופשת שמואל, ובמשנה (שביעית ד' ו'): אילן שנפשו.

מז ז. כי מאסתיהו. הכנוי הוא לשאול. - כי לא אשר יראה האדם. צריך להשלים - יראה ה'.

כ"ח. חמור לחם. יש פה הסתר, והשעורו: משא חמור לחם.

יח. חריצי החלב. החתיכות הנלקחות מן החלב העבה. הנשאר בשדי השה אחר לידתה ונקרא בערבי לִיבָא, וזהו פירושו: ושפות בקר (שיב י"ז כ"ט), שהוא מ' ושפו עצמותיו (איוב ל"ג כ"א, ע' באורו שם), כמו שחריצי החלב נגור מן אתה חרצת (מ"א כ"י מ'). - ואת ערבתם תקח. מ' ערב, נעים, כלומר תדע שלומם וטובתם והראיה ע"ז: ואת אחיך תפקוד לשלום, כלומר אם נשאת מתנתנו לשר האלף, יודיר בהם וירחיקם מהמקומות המסוכנים.

יך ליד. ואת ה' רוב. המלה, אתי נוספת, כמו: ואת הברזל נפל אל המים (מיב ו' ח'), ששעורו: והברזל נפל אל המים.

• פ"ט. ויואס וסבת. פירושו נמנע מלכת. וזה אחד הפעלים שסובל דבר והפוכו. המלכות והמיב התרגום באמרו: ולא אבא למיזל.

ב ה' הנה חדש מחר. כלומר ראש חדש, וכן כמ"ב ד' כינ: לא חדש ולא שבת, פירושו ראש חדש, וכך עוד באיזה מקומות, שבהם קורא את החלק בשם הכל.

• י. או מה יענך אביך קשה. המלה, אוי נוספה פה. וענין הכתוב: מי יגיד לי מה שיענך אביך בו מן הקשות בעניני. וענה יונתן: כה יעשה ה' וכה יוסיף כי ייטב אל אבי הרעה ע"ך. בתוספת אל כתוספתו באמרו: ויתן צמרתו אל בין עבותים (יחזק' ל"א י'), ובאין לחם חל אל תחת ידי (שיא כ"א ה').

• כ"ו. ויהי ממחרת החדש השני. אינו נסמך, כמו ממחרת הפסח (במדבר ל"ב ג'), כי זה היה מחייב שהיה הדבר ביום השלישי מראש חדש, כי ראש חדש היה שני ימים כמבואר בענין, כי היה פירושו במחרת היום השני מן ראש חדש, וידוע כי מחרת היום השני מראש חדש הוא היום השלישי ממנו, והוא חול. והדבר הזה לא נפל אלא בראש חדש, כי בו היו באים לשלחן המלך. ואם כן פירושו ויהי ממחרת ביום ראש חדש השני. ואמרו השני הוא חאר לראש חדש, והוא במלת החדש היא במקום הכית. ואם תרצה אמור כי החדש השני הוא כאשר נאמר ויהי החדש וישב המלך (שיא כ' כ"ד), אבל אמרנו במלת ממחרת שאינה נסמכת אל החדש הוא בענין בלבד לא בלשון, כי בלשון נסמכת היא, כי היא בפתח. וזה מכלל מה שבא על זולת המנהג וההקשה.

כא ח'. נעצר לפני ה'. מי שמתמיד לשבת במקום העבודה לעבוד את ה' נקרא, נעצרי. וכן אומרים הערב. וזה נאמר לעמידה בחג, עצרת. ונקרא לזה היום האחרון של חג בלבד, כרי שימנעו החוננים משוב אל מקומותם בו ושלא יקלו בו מפני שהוא סוף החג, ונאמר להם: עמדו בחנכם ביום הזה אע"פ שהוא אחרון. ומהענין הזה נאמר לחג שבעות, עצרת, שלא יקלו בו מפני שהוא יום אחד.

• ט. ואין ישפה. אין במקום אם. וכבר נאמר כי הוא כמו אין בצרי וענינו: והלא יש תחת ידך.

כב כג. יצא נא אבי ואמי אתכם. ענינו יתעכב וישב. במצודות. מצודה היא פסגה. וכן נאמר: וישב דוד במצד על כן קראו לו עיר דוד (דהיא י"א ז') והמים במצד שרש מפני שהוא ע"מ סבך. ומה שמחוק את הדבר הזה אמרו: הוא מרומים ישכון מצודת סלעים משגבו (ישעי' ל"ג ט"ז), ודע כי גודמן בין הלשון העברית והלשון הערבית מהדמיון במצד ומצודה, מה שאיננו מעט. והוא שהערב אומרים לפסגה ולמגדל מצודת בפתחות המם ושברו גם כן ומשימים המם מהשרש. וזה נפלא מאד, והראיה בזה היה מספיק לנו. — (ואין מצדה מערה כאשר חשבו אחרים). ומה

שנאמר: וישמע דוד וירד אל המצודה (שיב ה' י"ז) ולא ונעלי? זהו מפני שהעברים משתמשים (לפעמים) בירד במקום עלה, וזה כאמרו: ואלכה וירדתי על ההרים (שופטים י"א ל"ז) במקום, ועליתי. ועוד: ולא ירד עמנו במלחמה (שיא כ"ט ט') במקום, ולא יעלה; כמו שאמר אביש: אך שרי פלשתים אמרו לא יעלה עמנו במלחמה (שם שם).

כג **כ"ג** וְלִנְוֹ הַסְּגִירוֹ. כמו ועלינו להסגיר, כמיש: ועלי לחת לך (שיב י"ח י"א).
כ"ב הַכִּינּוֹ. חקרו ודרשו, וכן, וכונן לחקר אבותם (איוב ה' ח'): אבוא עד תכונתם (שם כ"ג ז').

כ"ג וְשַׁבְתֶּם אֶלֶּי אֵל נְכוּן. התרגום אומר בקשומי, כמו אמת נכון הדבר (דברים י"ג ט"ו).

כ"ה וִירַד הַסֵּלַע. כלומר מן הסלע. ואמר על המצודות סלע.
כ"ז עֲטִירִים אֵל דּוֹד. התרגום אמר כמנין (אורבים) ואין ראה אצלי מהגזרה על הסכרא הזאת אבל אנזר אותו ממה שאמר התרגום על והבמות לא סרו (מ"א ט"ו י"ב) לא עשרו, וכאלו אמר סרים אל דוד ואנשיו, כלומר נוטים אליהם לחפשם.

כ"ד וְתַחַם עֲלֶיךָ. ר"ל ותחם עליך נפשי או עיני.
כ"ה וְהִיטָה נַפְשׁ אֲדוֹנֵי צָרוּרָה בַצָּרוּר הַחַיִּים. אביניל מדברת כמו על דבר ידוע ומפורסם שהיי הנשמה נצחיים הם.

כ"ז וּבְרוּךְ טַעַםְךָ - עֲצַתְךָ. ע' באורו לאיוב י"ב כ'.
כ"ז מִי אַתָּה קְרֵאת אֵל הַמֵּלֶךְ. כלומר אל ראש (=נציב) המלך, כי דוד הלא קרא רק, אכנרי.

כ"ז הַקּוֹרֵא. אמרו שהוא בערבי עוף הנקרא תלג ובלעז קרדיו.
כ"ז מַעֲלָם. מזמן רב.

כ"ז אֵל פִּשְׁטָת הַיּוֹם. אל הלמד במקום נון - אן. ויתכן שהוא במקום על וחסרה מלת מין: על מי פשטתם. - וא"ל נגב הקיני. כמו ועל. וכן במדבר י"א י"ט: על עבודתו ולא משאו (במקום ועל משאו).

כ"ח וַיִּפְרְצוּ בּוֹ עֲבָדָיו. ויפרצו במקום ויפצרו, וכן בשיב י"ג כ"ז ועוד בכמה מקומות.

כ"ח וַיִּבַּח דָּבִירָה. חתיכת נרונרות מקובצות ומעובות.
כ"ח וַיִּדְבַּקוּ. מענין רדיפה. ואפשר שיהיה מענין השנה, ותרגום וישיגם (בר' מ"ד ו') וארדבקינן.

שמואל ב'

א ט'. כי אחזני השבץ. מלי משבצות (שמות כ"ח כ'), ר"ל תפשתני ההקפה, שהקפוהו אנשי המלחמה ומכבוהו ולא יכול להנצל מהם.
ב כ"ז. כי אז מה בקר נעל הוכו'. ענינו לא סר העם מרדוף אחריהם מקדם הבקר. ויש בדברים מוקדם ומאוחר והסתרת, לאי. כי מאז הבקר לא נעלה העם.

- יב. תחתיו. כלומר כסתר. 5 מי ארץ. לשון שבעה. נשבע בארון העולם על מה שבא (שנאמר) אחריו.
- יג. כי. 5 דבר אתו ב55. במרמה.
- יד. להברות את דוד. ר' יהודה (היוג) בשער כרה מספר אותות הרפיון בזכרו ויכרה להם כרה גדולה (מיב ו' כיג) כתב כי להברות את דוד כתיב להברות בכף, ואמר: והכתיב מהענין ויכרה להם כרה גדולה. ואנחנו לא ראינו זה ולא עמדנו עליו במסרת, אבל מצאתי במסרת מה שרוחה הסברא הזאת, והוא מה שאמרו (ס' אכלה ואכלה סי' קן) שלשה קורין בית ונכתבין כף במלכין (שיב יב ל'א) ויכן את מוכח ה' (דהיב ליג ט"ז) וישר הוא יכון דרכיו (משלי כ"א ב"ט), ולא מצאתי בה זכר להברות את דוד, אלא שראיתי בפרק כהן גדול ממס' מנהדרין (סנהדרין כ"ג) דרש מאי דכתיב ויבוא כל העם להברות את דוד, כתיב להברות וקרינן להברות בתחלה להברותו ולבסוף להברותו. וזה מן התימה אצלי.
- ה. והנה באו עד תוך הבית. והנה במקום והמה. וכן בירמי' ג' ה' דרך הנה פניהם, ניב במקום המה.
- ה. ויגע בצנור. מזהירה. וכן לקול צנורין (תה' מיב ח').
- ו. וישאם דוד ואנשיו. שרפם, וכן והמשאת החלה (שופטים כ' מ').
- ז. כי. ה' בכאים. יש מי שפירש בו התותים, והתרנום אומר בראשי איילניא.
- ח. עם ארון האלהים. עם במקום אתי. וזהו על דרך יביאה את תרומת ה' (שמות ל"ה ה'), ותפתח ותראהו את הילד (שם ב' ו').
- ט. כי שמו ה' בקר. מל' רכותינו (חולין נ"ז): בבקר שמושת ירך, בעוף שמושת גף.
- י. על הש5. כלומר על השגנה. והוא שם חסר כמו: צו לצו קו לקו (ישעי' כ"ח י'). ומזה: ושלות כסילים תאבדם (משלי א' ל"ב), כלומר מעותם ושנתם. וזה דומה לארמית וכ5 קלו ושחיתה (דניאל ו' ה'), ויש מפרשים מן שלות-מנוחה.
- יא. ומריא. מין מן הבקר גדולים.
- יב. מפוז ומכרכר. חגור מתחוק; ומענין זה ויפוז זרועי ידיו (בר' מ"ט כ"ד): התחוקו.
- יג. שבטי ישראל, ר"ל ראשיהם ומלכיהם והוא קבוץ לא יסור שבט מיהודה (בר' מ"ט י') אשר הוא ראש ומלך. והראיה. ע"ז אמרו בדה"א י"ז ו': את אחד שפטי ישראל.
- יד. ונאמן ב'תך. פועל חולף (עבר) במקום עתיד, ועל כן הוא בפתח, כמו: ונבחר מות מחיים (ירמ' ח' ג'). ופירושו של נאמן - ויתקיים ויתמיד.
- טו. פדית לך ממצרים גוים ואלדו, כלומר והורשת מפניהם גוים ואלדיהם.
- טז. כעבור הילד ה'. בעבורי במקום, בעודי. וכמה אצלי בעבור שמה תחבל (מיכה ב' י').
- יז. ובהמגורות ה'5. במשנה ערכין 5' ג': היה הרש נותנין לו שני מעצרין ושני מגורות (בנוסח שלפנינו מגרות) פי' הגאונים שני קרדמות

- ושני משורים. - והעביר אותם במלכותו. כלומר שרפם בכבשן
 הלכנים. לשון העביר הוא שרפה, כמו והעביר את בנו באש (מיב כ"א ו').
- יג** • ותקח המשרת. תרגום מחבת, ובערבי מאנן (והוא מינן בל' רי"ט).
 • יח. ועליה כתנת פסים כי כן תלכשנה בנות המלך
 הבתולות מעיילים. הכתנת והמעיל שוים בקצת מקומות.
- יד** • ותכל. יש כאן הסתר. - ותכל נפש דוד. כמו כלתה נפשי
 (תהי' קייט פ"א).
- יז** • ותאמר האשה התקועית אל המלך ותפל על אפיה ותאמר - ותאמר הראשון
 במקום, ותבוא.
- יח** • וישלח אבשלום את אחיתופל מעירה מגילה. ר"ל
 וישלח אבשלום ויקח את אחיתופל וכו'.
- יט** • וכל הכרתי וכל הפלתי. פירושו בו בעלי הצים וקלעים. ואינם אצלי אלא
 שתי משפחות שאינם מישראל, לפי שנאמר אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל
 אשר ליהודה (שיא ל' י"ד) ואח"כ אמר: השלל הגדול אשר לקחו מארץ
 פלשתים (שם שם ה'), ועוד: הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את כרתים
 (יחזקאל כ"ה ט"ו). והקרוב שהיו לו בחילו אנשים משתי המשפחות האלה,
 כמו אתי הגתי ואנשיו (שיב ט"ו י"ט).
- כ** • י"ט. גלה אתה. נכרי אתה.
- כא** • כ"ד. ויעל אביתר הכהן עד תם כל העם לעבור. ויעל
 במקום ויעמד.
- כב** • ל"ד. ואני... ואני... במקום אני... אני... (ווי יתרה).
- כג** • ט"ו. שובך האלה. תחת מה שהסתבך בסעיפיה. אבל התרגום אומר בו תחת סוכיא
 דבוטמא רבא, ושם אותו סעיף.
- כד** • י"ד. לא כן אוחילה לפניך. אין מן הנכון שאוחיל ואתאחר מהמיתו לפניך.
- כה** • ל"א. לא את פניו. הסתיר את פניו, וכן לוטה בשמלה (שיא כ"א י'), וע'
 הפעל נהפכה היא במלת בלהטיהם (שמות ז' י"א), שהוא משרש לאמ, מפני
 שהמכשפים עושים כל דבריהם בהסתר.
- כו** • יח. וצלחו הירדן. ובקעו הירדן, כלומר עברו בו. ותרגום ויבקע עצי
 עולה - יצלח אע"ל עלתא.
- כז** • כ"ו. אחבשה לי החמור וארכב עליה. הכונה על הבהמה.
 ט"ו. ותעמר בל. הוא העפל, והעפל הוא כתר קצר, נבהו פחות מנבה המנדל,
 וענין ותעמר בחל - עמדו בעפל, כלומר שאנשי העיר באו בעפל ונכנסו בו
 כלם, ואע"פ שלשון הנקבה למדינה, החפץ בה יושביה, ור"ל קראו לחל בר
 שורא (פסחים פ"א). (ע' ס"ה ש' 163).
- כח** • כ"ו. כהן לרוד. פירושו יועץ לרוד, וכן: ובני דוד כהנים היו (שם ח' י"ח),
 ומיודעו וכהניו (מיב י' י"א).
- כט** • ח'. חמשת בני מיכל. כלומר בני מרם.
- ל** • י"ט. את גלית הגתי. יש כאן הסתר ור"ל: אחי גלית הגתי, וכן הוא
 בדהיא כ' ה'.

כב י"ג. השרת מים. הרב ממנו והעצום, והוא כל הערב נופל על הקבוץ. ונחת קשת נחושה זרועותי. איננו כמו נחר גרוני (תה' סיט ד'). אל מקדשי כי נחל (יחוקאל כ"ה ג') אשר שמנום מבעלי הכפל, אבל הוא אצלי על משקל ומלמ הוא את העיר, (קהלת ט' טו'), אלא שהחית אינה נדגשת, והראיה על זה אמרו: ונחתה קשת נחושה זרועותי (תה' י"ח ל"ח) בהקל התו. ואלו היה מבעלי הכפל, רצוני לומר מן בחתיים מנכרתם בושים (יחוקאל ל"ב ל"ג) היה וְנִסְתָּה על משקל נשמה כל הארץ (ירמי' י"ב י"א) אשר הוא מן שממה. ועל הענין הזה נאמר ונחת זרועו יראה (ישעי' ל' ל') כלומר מה שיחדשהו משבר האויבים והשמידם. ויתכן להיות ומפני שמי נחת הוא (מלאכי ב' ה') מהשרש הזה והענין הזה על שיהיה משפטו נחת על משקל נשמר ותהיה הנון לנפעל, ונן השרש נבלעת בחת, אלא שהכנסות איננה נראית בה ויהיה ענינו הכניעה על דרך ואת דכא ושפל רוח (ישעי' נ"ז טו'). ויתכן עוד בנחת הוא שיהיה מבעלי הכפל, כאשר אמרתי בשער הל"ז מספר התוספת, ויהיה משפטו או נחתת מן ויהי חתת אלהים (ברי' ל"ה ה') נפעל עומד, וכן הוא בפנים הראשונים נפעל עומד, מפני שהוא יותר ראוי בענין, אך היותו פתח אפשר שיהיה זה בעבור החת, ויתכן להיות בשני הפנים פועל חולף בעבור הפתחות, אבל שמה הנחת ה' גבוריך (יואל ד' י"א) היא מהשרש הזה ע"מ: ומתניהם תמיד המעד (תה' ס"ט כ"ד), ויהיה ענינו ענין ונחתה קשת נחושה, כאשר אמר בו התרגום: תמן תבר ה' תקוף נברהון. ויתכן בו עוד שיהיה דומה לתרגום וירד יהודה (ברי' ל"ח א') שהוא נחת יהודה, וגם כן הנחת מן כרסא מלכותה (דניאל ח' כ'), ויהיה ענינו על הדרך הזה ה' הנחת עלינו שמה הוד מלאכיך וגבוריך לתשועתנו ולעזרתנו. ומהענין הזה השני כי שם ארם נחתים (מ"ב ו' ט'), ע"מ שרירים ונבלעה יוד המשך בתו. ומהענין הזה כי הציך נחתו כי, ונחתת עלי ירך (תה' ל"ח ג') פרוש הפסוק שחציך חלו עלי וחלה עלי הרעה מאתך. והעקר בנחתו – נחתו מפני שהיא נפעל, ולכא החת היתה נדגשת ע"מ ונחתו מים מהים (ישעי' י"ט ח'), שעקרו ונשחתו מפני שהוא מן לשונם בצמא נשתה (שם מיא י"ז). ומן השרש הזה ומן הענין הזה הוא אצלי מי יחת עלינו (ירמי' כ"א י"ג) ענינו מי הוא זה אשר יחנה עלינו ועקרו ינחת ונבלעה הנון בחת, מפני שאין מרגשים החת ומשקלו וירד ישראל נדר (במדבר כ"א ב') וכמוהו וברגע שאול יחתו (איוב כ"א י"ג) עקרו נחתו ונרגשה התו ממנו בעבור ההפסק. אבל נחת נודויה (תהי ס"ה י"א) הוא מענין אחר. וע' באורו במקומו בתהליב.

מ' ו' ז' ר' נ' י'. כמו ותאורני וכן מלפני מבהמית ארץ (איוב ל"ה י"א) במקום מאלפנו. והוא הנכון בעיני, ואם אינו כן אצל ר' יהודה (חיוג'). ובשרש הזה ענין אחר מאורי זיקת (ישעי' נ' י"א) הוא כמו קודחי אש, והראיה על זה אמרו: ובזיקות בערתם. וכאלו מאורי בענין מבערי. ואפשר שהוא מן הענין הראשון על ענין קבוץ הניצוצות ועריכתן להבעיר בהן.

י"ב. ישעו ואין מושיע. יפנו ימין ושמאל ואין מושיע להם. ואינו רחוק שיהיה ישעו המך מן ישועו, כאשר בא בנוסחא השנית (תה' י"ח מ"ב), וממה

שמיטיב הדעת הזאת אמרו (בתהלים) ולא ענס. ויתכן עוד שהיה בו הסתר (כלומר חסרון מלות) ישעו ואין מושיע ישועו אל ה' ולא ענס. (יפנו מתחלה לאהרים ולא יושיעו ואח"כ ישועו לה' ולא ענס).

כב מה ד ו ת פ ל ט נ י מ ר י כ י ע מ י . עמי במקום עמים. וכן הרודד עמי תחתי (תהי' קמיד) וכן היתתי שחוק לכל עמי (מיכה ג' י"ד) וכן כתבם בעל המסורה: ג' דסבירין עמים. וכן ראש השלישי (שיב כיג ה') במקום השלישים, כמיש ברה"א י"א י"א, וכן כחוט השני (שהיש ד' ג') במקום השנים (ע' ישעי' א' י"ה) ושנים הוא מן הקבוץ שאין לו אחר (=מספר יחיד), ובבראשית ל"ח ח' בא שני' ג"כ במקום שנים.

" מ'ו. ויחנרו ממסנרותם. התרגום קורא לפסוק הנ"ל. **נ** י"א מגדול ישועות מלכו. הוא תאר לה' הקודם זכרו, ר"ל אמרו: אורך ה' בנוים (שם כיב ג'), והוא עושה מעשה שם הפועל בהתעברו אל ישועות מלכו (ר"ל ישועות מלכו) הוא הפועל.

כג ו' שרף ישראל בשרבו. בכליון הרוע עד שלא יסאר להם זכר (מלשון השבית, רות ד' י"ד).

ח' השלשי. ברה"א י"א י"א: דשלשים.

ט' בהרפם. בהלחמם. ויתכן גם לומר בהתחדדם, כמיש התרגום על כהרב חרה (ישעי' מיט ב') כהרבא חרופא. וכאלו אמר בהשתוננם בפלשתים, כמיש: וכליותי אשתונן (תהי' עיג כ"א).

י"א. ויאספו פלשתים לחיה. בל' ערב אלקי, והם הכתים הנקבצים יחד, ומזה חוות יאיר (במדבר ל"ב מ"א), אלא שהי"ד נחלפה בו.

י"ב. וישימהו דוד אל משמעתו. שמהו על אנשי עבודתו.

מלכים א.

א מ'ו. משרת את המלך. עקרו להיות משרתה וחסרו סימן ל' נקבה והעתיקו תנועת הלמד אל העין, כאשר עשו בכשננה שיוצא מלפני השליט (קהלת י' ה') אשר עקרו, ויוצאה, כי חסרו ממין סימן הנקבה והעתיקו תנועת הלמד אל העין.

י"א. והייתי אני ובני שלמה חטאים. כלומר נקיים מעון בקשת המלוכה, כאלו אמר טהורים מעון, על דרך וכל כלי עץ תתחטאו (במדבר ל"א ב').

ב כ"ו. ענתות. ענינו ענתותי (=איש ענתות).

י"ב. ואחרי אבשלום לא נטה. ר"ל אחר שלמה לא נטה. מפני שלא הטא ויאב שלא נטה אחר אבשלום. (ויש עוד מקומות בתנ"ך לפ"ד ר' יונה שהובא איוה שם והכונה לשם אחר).

ה ג'. וברורים אבוסים. אמר התרגום בו ועופא פטימא. וכמדומה לי איננו עוף, כי השור לא נאמר עליו אבוס אלא מפני שמעמידין אותו על

- האבום, והוא מקום שמשמין בו המאכל, והאבום לא יהיה כי אם לבעלי הארבע ולא לעוף. אבל אם יאמר לעוף (הוא) על דרך השאלה.
- ה. כי, דוברות בים. עיד הארמית. תרגום וינהג את מקנהו (בר' ל"א ח') ודברית כל ניתוח; וזוה נאמר בארמית לשרים מנהיגי המלוכה ולי הדברי ורכבני יבעון (דניאל ד' ל"ג).
- ה. ויעש צלעות. מהלכים שהולך בהם. וכמוהו פתח הצלע התיכונה (שם ו' ח') המהלך האמצעי. וכן ורחב הצלע ארבע אמות (יהזקאל מ"א ה').
- ו. היציע. בערבי רושן, והתרגום אומר ויזא, ומצאתי בפירושי הנאונים למאמר התלמוד ז"ו (אהלות י"ד א') אמר התרגום יציע ויזא והזיון הן הקורות היוצאות מן הקיר ולהין.
- ח. וכלולים יעלו אל התיכונה. חלונות, מאמרם (מדות ד' ה') ולולים היו פתחים לבית קדשי הקדשים, וכבר פירשו בו מעלות, ושם לול כולל לכל דבר שמתגלגל ממו אל זולתו בין מעלות, בין חלונות בין בתי אחיזה.
- ט. ויספן את הבית גבים. כלומר שם קירויי כבורות ר"ל שהלחות שקירה אותו בהן היו חקוקים על תכונת הבורות והרהיטים, כאשר אנחנו רואים היום שעושין בקירוי בתי מלכים, וכמו שמציירין הבונים ככותלים ימים.
- ט"ו. ועד קירות הספן. שעורו ועד ספן הקירות, כי הפירוש מן הקרקע עד תקרת ספן הקירות. ואין נכון לומר עד קירות התקרה, כי הענין היה משתנה.
- כ"א. ויעבר ברתוקות זהב. דומה ל"ל התרגום, כי תרגום והבריה התיכון בתוך הקרשים מבריה מן הקצה אל הקצה - ועברא מציעאה בנו דפיא מעבר מן סיפי לסיפי, כאלו אמר ויבריה ברתוקות זהב. וכדהייב ג' ט"ז: שרשרות.
- ל"א. האיל מוזות חמשית. מחומשת, כלומר מחמש אמות, ר"ל שמוזות השער היו מחמש אמות כל אחת, והוא שלחב הבית היה עשרים אמה כמיש; ועשרים רחבו (מ"א ו' ב'), והוא היה ניכ רחב הדכיר אשר הוא קדש הקדשים, כמ"ש: ולפני הדכיר עשרים אמה ארך ועשרים אמה רחב (שם ו' ב'), וכנו מכל צד חמש אמות והיה הבנין ההוא כשער למוזות. ועל הבנין ההוא נאמר: האיל מוזות חמשית, ר"ל שהשער עשוי כקשת והיו מוזותיו מחמש, חמש אמות, והיה רחב השער עשר אמות והיו עשויות כמין קשת מעוקמת.
- ל"ד. נלילים. כלומר מורכבים על גלגלים, שיהיו (הדלתות) נכפלות לאחור כאשר אנחנו רואים זאת בדלתות הנכפלות.
- ל"ח. בירה בול. הוא מרחשון. ואפשר שיהיה מבעלי הכפל מענין מבול, וזהו כעבור רב הנשמים כומן ההוא.
- ט"ו. ומסד עד הטפות. פירושו אצלי מן היסוד עד הכתלים. הקשה (כלומר השוה) מאמרו בבית השני: ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית בצלעות ארוים מן הקרקע עד הקירות (שם ו' ט"ז) ואמר בו התרגום: בפושיכא.

ך. כ'ו. א ל פ י ם כ ת י כ י ך . הבת והאיפה שתי מדות שוות כמיש: האיפה והבת תכן אחד יהיה (יחוק' מיה י"א), אלא שהאיפה מדת היבש והבת מדת הרטוב (הל"ח), וכ"ל אחד מהם עשירית החמר, כאמרו: מעשר החמר הבת ועשירית החמר האיפה (שם שם), ומשקלן שבעת אלפים זוז ומאתים זוז (ועי' באורו לרבדים כיה י"ד וצ"ע).

י. כ'ז. מ כ ו נ ה . פירושו כמו כני, שבשמות ל' י' וכ"ח, שהתרגום מתרגם כל אלה בסיס.

י"א. ל ו י ו ת מ ע ש ה מ ו ר ד . לוי' - חבורים ודבוקים, ר"ל כי הצורות ההן עמדו על משמחים פשוטים מחובכים אליהם ודבוקים בהם, ונזרת, מורדי מן וירד על הכרובים וכו' (שם ו' ל"ב) אשר פרושו וירקע מן הרדד עמי תחתי (תה' קמיד ב'), ומל' התרגום שאמר: וירקעו (שמות ל"ט ג') ורדדו. ואמרו מעשה מורד, ואמרו ג"כ וירד על הכרובים וכו' את הזוהב, הוא כאמרו וצפה זהב משר על המחקה (מ"א ו' ל"ה), כלומר מרוקע בשוה. והוא במורד תמורת הכפל הנופל ממנו שהוא מן הרדד עמי תחתי, ועקרו מרדד.

י"ב. ו ס ר נ י נ ח ש ת . הם כמו יתדות והם אשר אמר עליהם ידות האופנים (שם ו' ל"ב), אך התרגום אמר בו: ונסרין דנחש, כלומר לוחות. והוא יותר ראוי בענין, (סרני=נסרי).

י"ג. ו ח ש ו ק י ה ם ו ח ש ו ר י ה ם . זיוניהם והם ראשיהם הדקים היוצאים למעלה. והערב ג"כ מפילים הלשון הזה על הדקות.

י"ד. כ מ ע ר א י ש ו ל ו י ו ת ס ב י ב . אומר שהצורות היו מקיפות כל אחת ואחת מהמכוונות ואמר עליה: מעבר איש לוי' (לע"ל ו' ל'), ובעבור הדמיון הזה נכנסת הכף ב, כמערי. וענין כמער איש וענין עבר איש אחר. וכמוהו אמרו: ממערה גבע (שופ' כ' ל"ג), רוצה מעבר גבע, כלומר מצד הנבעה, כמו שנאמר: משני עבריהם (שמות ל"ב ט"ו), כלומר משני צדדיהם, והוספת הדיא ב, מערה גבעי כהוספתה בעליו עלפה (יחזקאל ל"א ט"ו) וזולתו. ומן הענין הזה אצ"ל, מבלי נזר, אמרם בכרייתא (ביצה ז'): אם היו מערות בנידין. כלומר מוקפות בנידין מכל צד. ומשקלו על הדרך הזה פעולות על דמיון נמורות. ולא נזרתי בפירוש הזה, מפני שלא ראיתי בו זה ולא זולתו לנאון. ואינני מגדולי חכמי הענין הזה (כלומר מחכמי ההלכה).

י"ה. כ מ ע ב ה א ד מ ה . הכורים והדפוסים אשר יציקו בהם הנחשת וזולתו אין עושין אותו כי אם מן המשוכח שבחמר והעב שבו, והדשן שבו, וזהו ג"כ אמרו בנוסחא האחרת (דה"ב ד' י"ז): כעבי הארמה, ויתכן, כמעבה הארמה: שיהיה שם ע"מ ואתה במחלה מעיך (דה"ב כ"א ט"ו) ויתכן בו שיהיה תאר ע"מ: ותחת מעשה מקשה (ישעי' נ' כ"ד), רצוני מקשה.

י"ו. ו ה מ ז מ ר ו ת . הכלים שהיו מזמרים בהם, ונקראים כל' ערבי מזמר. **ךן לח-מ.** שער הכתובים: אם באמת וכתמים יפנו אצ"ל, תסלח להם למען אשר יראוך, כי אחרי שתסלח להם ותעשה את בקשתם תתחוק אמונתם כך והם יראו מפני הענש אם לא יחזרו בתשובה.

- ח** ס"ג. ויחנכו את בית ה'. פרושו עשו לו סעודה. וכן הנכת הבית (תה' ל' א') סעודת חנוך הבית.
- י** ט"ז. זהב שחוט - נקי.
- י** י"ח. מוסף. הוזהב היותר נקי, וכדח"כ ט' י"ז בא במקום זה, טהורי.
- י** כ"ז. שקמים. בערבי גמיו.
- י** כ"ח. ומקוה סוחרים מלך וכו'. כלומר שהיו חייבים חק ידוע מקנת המסחרים, בשליש הרוח או חציו.
- יך** ג'. ונקדים. כעבין, כמישר ר"ל במשנה (תרומות ה' א'): יעלו ויאכלו נקדים או קליות, וכמוהו הגה יבש והיה נקדים (יהושע ט' ה'), כעבור שנכר עליו היובש.
- יג** מ"פ פ"צ. כלומר שהגדילה ענינה ויראת בני אדם ממנה כמה שזמנה לה (לאשרה) מן התכשיטין והכלים בעטרה והדומה לה, כאשר אמר: ויכרת אסא את מפלצתה וירק וישרף בנחל קדרון (דה"ב ט"ז ט"ז). וזה ממנהג העברים מהנדרת הדבר, דומה לאמרו: הגה חררת אלינו את כל החרדה הואת (מ"ב ד' י"ג).
- יד** ד'. ואת העורבים צויתי. את הגדולים והנכבדים צויתי, כלומר העירותי את רוחם לזה, וע' באורו לתה' ס"ח ה'.
- יח** ה'. ולא נכרית מהכהמה. שעורו לא תכרת הבהמה ממנו.
- י** כ"א. פוסחים. נשענים, וזוהו פסח שאינו יכול ללכת.
- י** כ"ג. ויפסחו על המזבח. ויפסחו ענינו בקשת רחמים וחינה מהבעל כמיש: ויקראו וגי' הבעל עננו.
- י** כ"ח. ויתנודדו דומה ל' רבותינו (בי"מ ל"ט): תמרים לגדוד, כלומר לחתוך, ובארמית נדו אילנא (דניאל ד' י"א) והוא ענין כריתה.
- כ** י"ד. מייאסור המלחמה. כלומר מי יערך. וראיה לזה מדה"ב י"ג ג': ויאסור אביה את המלחמה וגי' וירבעם ערך עמו מלחמה וגי'.
- י** ל"ג. ויחלטו הממנו. חלטה, חטפהו ממנו וכן אמר גם התרגום. (כנראה ר' יונה חושב, כי יש כאן, סדר שנחלקי - אחת מליב מרות של י"י בנו של ר' יוסי הגלילי - ויהלטה ממנו).
- י** ל"ד. ה' צות. שוק ושוקים, וכן אמר בו התרגום: ושוקין.
- י** ל"ח. באפר. במסוה. ותרנם המתרגום: וכריך במעפרא, וב' ערבי מנפר.
- י** מ"ב. איש חרמי. איש הניצוד בחרמי, ברשת.
- כב** ט'. סריס אחד. וכן שבעת הסריסים (אסתר א' י'), הם המסורסים. מורח על זה אמרו: וא' יאמר הסריס הן אני יבש (ישעי' נ"ו ג'). ויש שיהיה השם הזה סתם גם על וולת העינין הזה, כי אם על נכבדי העם ואמרו: ויקהל דוד וכו' עם הסריסים והגבורים (דה"א כ"ח א'), ובעבור מנתו אותם ככלל הכתות הנכבדות האלה ובמקום הגדול הזה ובעבור השתמשו בהם כמעלה הנכבדה הזאת אין זה הלשון מן הנוכד קודם לזה. וממה שראוי שיהיה כזה מאמר ירמיה ע"ה: שרי יהודה ושרי ירושלים הסריסים והכהנים ירמי' ל"ד י"ט), וזה אצלי ברור מאד.

כב ליד ל ר כ ב ו . פרוש נניד הרכב, או הרכב המלווה בדרכו.
כג ליה והזונות רחצו. כלומר כלי הויין, וממנו ויתר תהיה לך על אוניך
 (דברים כיג יד) והאלף נוספת. דומה לארמית שאמר ב, שא נא כיליך
 (ברי כז ג) סב כען זיניך.

מ ל כ י ם ב .

ב כ י צ ל ו ח י ת . צנצנת. וברברי רז"ל (ביק מיז): לצור עים צלוחיתו. ותרנום
 צנצנת אחת (שמות טז ל"ג) צלוחית הדא.
ד נ ו ק ד . בעל מקנה ובל' הערב רועה קמני הצאן, וכן תרנומו מרי נתי.
 וכן בנוקדים (עמוס א' א), ולכן אמר: כי בוקר אנכי=בעל בקר.
ג ח ר ב נ ח ר ב ו ה מ ל כ י ם . הרנו איש חברו בחרב.
ד ח ר ד ת א ל י נ ו . כמו החרדת, פעל מתעבר (כלומר יוצא).
ה ת ש ל ה . תרמה, וראיה לזה ממיש (שם שם מיז): אל תכוב בשפחתך.
ו ו י נ ה ר ע ל י ו . וישתטח עליו. ויש מפרשין ויפת עליו כמו ויפת באפיו,
 כדי להשיב רוחו.
ז ט ק ט א ו ר ו ת . ירקות, וכן אמר בו התרנום ללקטא ירקונין וכבר
 נאמר בכי טל אורות טלך (ישעי' כז י"ט) שהוא כמוהו. – פקועות שדה.
 המפרשים אמרו שהם נידים ובערבי הנמל, והיה ראיתם כמדומה לי מאמרו;
 וימצא נפן שדה וילקט ממנו פקועות שדה שרמה צמחה בצמח הכרם ומאמרו
 עוד: מות בסירי איש האלהים (שם שם מ') כעבור מרירות הנידון, ונוכל
 אנחנו לומר, כי הגפן הזה הוא הגפן הידוע, אלא שהפקועות לא היו פרי
 הגפן, אך היו צומחות אצלו, כאשר הוא ידוע מצמח הפקועות אצל הגפן
 וזולתו מן האילנים, ולא היו משימין בתכשיל דבר שאין מכירין אותו ולא
 טועמין אותו, אבל אמרם מות בסירי אפשר שהיה כעבור שהיה מן המינים
 הרעים שבהם, אשר יביאו לידי מחנק קשה וקשי הנשימה, ולא ידעו בזה,
 ובעבור זה אמר כי לא ידעו. וממה שמתוק זה אמרו במלאכת הים אשר
 עשה שלמה עיה: ופקעים מתחת לשפתו סביב (מי' ו' כיד), ר"ל שהיתה
 צורת הפקעים מקפת שפת הים ההוא כפתוח. ואם יש לאומר לאמר, כי
 צורת הנידון היתה מקפת אותו נתלים משפתו... כל שכן לאמרו עליהם
 יצוקים ביציקתו, אלא שדעתנו בו מה שאמרנו לך כעבור הסכמת הלשון
 ומפני שלא היו משימים בתכשילם מה שלא היו יודעים. ואנחנו נדחה טעותו
 ביצוקים מיציקתו באמור הכתוב מן האופנים וחשוקים וחשוריהם הכל מוצק
 (שם ו' ל"ג) והחשוק (בל' ערבי זכרפה ובעברית מעשה יפוי), ומה שימנעני
 שאומר בו אלא שהוא פקע מאמר הכתוב מקלעת פקעים ופטורי יציגים
 (שם ו' י"ח) אשר פרושו הוא פתוח הפקע וכן אמר התרנום בו: ונלף היו
 כיען, וידוע כי ונלף תרנום ויפתח על הלוחות (שם ו' ל"ו), והפקע ממה
 שיפתח צורתו והנידון לא יפתחו, אבל ירכבו בלוח ותתלה צורתו אבל

התרגום אמר בופקעים מתחת לשפתו סביב וצורת בעיני, ואמר בפקעות שדה-פוקעי דחלקא. ומה שמרחיק היות פקעות שדה נידין, כי לענה הוא שמפרשין בו נידין, אלא אם יש לו שני שמית ריל לענה ופקעות. ואולם סברת חכמינו (שבת כ"ז) בשמן פקעות שהוא שמן הגידין (והוא קלוקונטירש) ועם כל זה הנה פקעות שדה לא יהיה נידין כלל למה שקדם וזכרו.

ד מ"ב. ו כ ר מ ל ב צ ק ל ו נ ו . אמר בו התרגום ופירוכין בלבושיה. (פירוכין - Graupen לפי תרגומו של בכר).

ה ג' א ח ל י א ד ו נ י . כלומר תכלית מה שאפשר שיועיל לו ומה שיוכל לעשותו - לעמוד לפני הנביא. וכן אחלי יכוננו דרכי (תהי קייט ה'), כי תכלית תאותי שיתכן לי - לשמור חקיך.

ו ח' ה ת ה ל ת י . מקום שאחנה שם. שם עימ פרכות.

ז י"ח. ב ס נ ו ר י ס . הוא חשכת העין.

ח כ"ה. ה ק ב . מדה שמכילה ארבע מאות זון. - ד כ ו נ י ס . צואת היונים, כתרגומו. וסבור אני שהיו צריכים לזה להסקה במקום עצים במצור.

ט א' . ס א ה . מדה מכילה מן הלח אלפים וארבע מאות זון גדולים שנקראים כל ערבי כלל, ומן היבש אלף וארבע מאות.

י י"ג. א ל ג ר מ ה מ ע ל ו ת . פירושו אצלי אל המעלות עצמן, לא על כסא כי היה רחוק. כי גרם משמשין בה בעצם, כמיש תיבש גרם (משלי י"ז כ"ב), והוא דומה לל הארמית, והעבריים משתמשין בו בעצם הדבר, כמיש בעצם היום הזה (שמות י"ב י"ז) כלומר בעצומו של יום. כמו שעושין הערב. וכיון שגרם הוא כענין עצם, ע"כ במקום עצם הדבר אפשר לומר גרם הדבר. ויתכן שיהיה גרם כמו בערבית גוף, גוף המעלות, והמובן אחד כמו למעלה.

יא כ"ד. מ ל א י ד ו ב ק ש ת . כלומר משך יתרו משיבה חוקה.

יב כ"ה. ז כ ר א נ י ו א ת ה . מזכיר האמור במלכים א' כ"א, י"ח י"ט.

יג ל' . ו ת ש מ ב פ ו ך ע י נ י ה . כלומר ותשם פוך בעיניה.

יד א' . ה א ו מ נ י ס א ח א ב . אנשי עצתו, אשר עליהם כל עיני המלוכה, דומה למיש בי"ח ט"ז.

טו כ"ב. ה מ ל ת ח ה . הכסות. הפוך מן חתלת (יחי' ט"ז ד') ואפשר שהוא שם לכלי שבו הכסות, כמיש התרגום קמטריא, והקמטר כל הערב התבה.

טז כ"ה. ו י ש ל י כ ו ה ר צ י מ . וישליכו במקום וישלחו. ובמקום אחר (ירמי' ל"ח ו'): וישלחו את ירמיהו בחבלים, וישלחו במקום וישליכו.

יז ל"ב. ל ק צ ו ת ב י ש ר א ל . כלומר לקחת קצות ארצם או להכריחם.

יח ו' . ו ש מ ר ת ס ו כ ו מ ס ח . על משקל מטע (יחוק' ל"ד י"ט), מקט (ישעי' כ' ו') עקרו מנסח, ופירושו להרוס ולנתון, כי ממנהג העברים לקרוא התקת הסדר - הריסה, כמיש: פן יהרסו אל ה' לראות (שמות י"ט כ"א). והענין בו, שתשתתפו כלכם בעת ההיא בעבודת אנשי המשמר, ומי שאינם מבעלי המשמר. הוא אמרו להם: השלישית מכם באי השבת (מיכ י"א ה'), כי בכל שבת היו משמרין לשלישית, כאמרם להם עוד: ושתי הירדות בכם כל יוצאי השבת (שם י"א ז'), ושתף אותם כלם ביום ההוא בעבודה, כאמרו על שני השלישית

היוצאים מן המשמר; ושמרו את משמרת בית ה' אל המלך (שם שם), ואח"כ אמר על הכל: ויעשו שרי המאות ככל אשר צוה יהודע (שם י"א ט'), על זה נאמר: כי לא פטר יהודע הכהן את המחלקות (דה"ב כג ח'), כלומר כי לא פטר אחד מהם ולא אנשי המשמרות מהעבודה בעת הדין. ולזה כון באמרו: ושמרתם את משמרת הבית מסת, כלומר הריסת הסדר והמשמרת והשתתף בעבודה. מסת הוא מלשון בית נאים יסח ה' (משלי ט"ו כ"ח) (כנראה חושב ר' יונה שבאן הסרה מים, ממסת, כלומר שישמרו את משמרת הבית מכל הריסה. המלקט).

יא י"ט. ה כ ר י . הם שרי הצבא, כמו השלשים, מ"ב י"א כיה. ובדה"ב כיג כ"י האדירים ואת המושלים בעם.

יב וי. מאת מקרו . מאת הנותן לו. וכן מקריבם (שם שם ח') - מאת הניתנים לכם (מכר - מסר, כמו וימכור אותם ביד סיסרא, שי"א י"ב ט').

יג. וסגודרים . הם הבונים.

יד כיו. מורה מאד . איננו רחוק להיות מן הענין מר מאד, כאשר נאמר: רע ומר (ירמ"ב ב' י"ט).

טו ה'. בבית החפשי . נקרא כן בעבור התבודדו שם מכני אדם, וכאלו הוא חפשי מחברתם. ויתכן ג"כ שיהיה רומה ל' הערב שאומרים לבית הקטן חיפש (ור"י נ') קוריים אמר שחדר האלמנה נקרא בערב הפש יאהרבוך II ע' 217. איר).

טז טז. את עולת הבקר ואת מנחת הערב . במקום ואת עולת הערב. - יהיה לי לבקר, כלומר לפקוד בנדבות בלכר, אבל (המוכח) האחר הוא לתוכות.

יז. ואת מוסך השבת . על משקל מעשה מורד (מ"א ו' כ"ט), שהוא מהרודד עמים תחתי (תה' קמ"ד ב'). ופרושו מחסה המשמרה, כלומר המקום אשר יחסו בו אנשי המשמרה, והנח הרפה בו המורת החסרון.

יח ט'. ויחפאו. כלומר שאמרו עליו ותלו בו דברים שאינם הנונים וכאלו חפדו בהם, ואליף בו ל' הפעל, כאלו המירו מן הא אליף.

יט. ואת האמנות . העמודים הנושאים את הבנין.

יט כיו. ואת התרנוך . העתרתך עלי בדברים, וראיה לזה אמרו: ושאנך עלה באוני, ר"ל רבוי דבריק, ורומה לענין הזה: ותרנו לי בכל אלה (יחזק' ט"ז מ"ג), כלומר הרכית בכל המעשים האלה. - ושאנך . היה משפטו להיות ושאנך, וכפלו הגון עיר הפלנה לשאון, כי פרוש שאון קול והמיה, וכאשר עשו כן שנו המלה מפני שזה יותר קל עליהם, ואני מיחס זה והרומה לזה מדברי הנבואה אל העברים, מפני שהנבואה מדברת בלשונם ובמנהגם ואל תשתומם מזה. ולא יכשר שיהיה מענין שאנן מאב (ירמ"י מ"ח י"א) בשום פנים.

כ וי. והעביר בנו באש . כלומר הביאו בה ושרף אותו בה, וכן והעביר אותם במלכך, (שי"ב ל"א), כלומר הביאם ושרפם במקום ששורפים הלכנים.

כב ה'. לחוק את בדרק הבית . ובדה"ב ל"ד י"י: לבדוק ולחוק הבית. וכן

מחזיקי בדרך יחזו כינ' ט'), ענינו החפוש והכנין, ובדברי רז"ל (מני"ה כ"ה כ"ג): בדרך אחריו.

כג י"א. כפרורים. כמו ב' התלמוד (כתובות נ"ד) בכל וכל פרוארה. רוצה נפותיה ופליכיה וצדריה, ועוד ממאמר התרגום: ירעשו מנרשות (יחזו' כ"ז ל"ח) יזוען פרוריא, וזוה לפרבר למערב (דהיא כ"ו י"ח), הבית חמורת הוו.

כ"ט. כראותו אותו. כלומר בהלחמו עמו. ע' באורו ל' בראשית מיב א'.

כד י"ד. החרשו והמסגרי. רוצה לומר ראשי הח"ל ואשר ינהגו את הצבא למלחמה. החרש - בעלי העצה, ותרגום החרטמים - חרשיא. וזוה ויתחרשו כל הלי"ה (שופטים ט"ז ב') - התיעצו. המסגרי. מל' והרק חנית וסגור (תה' ל"ה ג') - כלי מלחמה.

י"ח. רב טבחים. שר המבשלים.

י"ב וליונבים. פרוש ינבים-שדות, והעובדים השדות נקראים ינבים, וכן אמר התרגום: למהוי מפלחין ובקרמין.

ישעיהו

א ח' כעיר נצורה. שמורה שלא יכנסו אליה בני אדם ולא יצאו ממנה (וע' באורו לישעי' מ"ח ו' ולס"ה ד').

י"ג. קרוא מקרא. וכן על מכוון הר ציון ועל מקראיה (ישעי' ד' ה) - המקומות אשר יתקבצו בהם במקראי קדש.

י"ח כשנים. הוא ב' ערבי קרמו. משי צבוע בשנים.

כ', חרב תאכלו. תושמו מאכל לחרב. כענין ואכלה חרב ושבעה (ירמי' מ"ו י').

ב ב', ונהרו אליו כל הנוים. יביטו ויתבוננו. מל' או תראי ונהרת

(ישעי' ס' ה') כלומר תתבונני. כד נהירנא לך תקע ל' (ר"ה ל"ד). וענין אחר הביטו אלי ונהרו (תה' ל"ד ו') שהוא מל' ונהורא עמיה שרא (דניאל ב' כ"ב).

ו', ובידו נכרים ישפיקו. ובעצת הנכרים הם מתנהנים, וכן אמר התרגום: ובנימוסי עממיא אזלין.

י"ח. עיני נבהות אדם. ענינו מן ההפוך: נבהות עיני אדם.

כ', לחפר פרות. הוא אצלי שם עוף. והקרוב שנקרא כן לרוב נקרו את הפירות.

ג', חכם חרשים. תרגום חרטומים חרשים. וע' באורו למיב כ"ד י"ד.

ה', ירהבו. ימשלו, וכן אמר התרגום ישלטון, וכן לך התרפס ורהב רעך (משלי ו' ג') כלומר פרע חובך והשליטו בשלו.

י', אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. ר"ל מעלליו.

י"ד, ואתם בערתם הכרם. כלומר רעיתם אותו, מלשון ושלת את בעירה ובער בשדה אחר (שמות כ"ב ד').